

Леонід ЗАШКІЛЬНЯК

У ТІНІ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ: “ФОРУМ УКРАЇНА–ПОЛЬЩА”

20–21 червня 2013 р. у Варшаві відбулися засідання громадського “Форуму Україна–Польща”, створеного в листопаді 2012 р. громадськими діячами і політиками двох країн із метою обговорення стану і перспектив українсько-польських відносин на сучасному етапі в контексті європейських та світових процесів.

Цього разу робота форуму, організувати який вдалося за підтримки громадського Фонду Стефана Баторія та Департаменту публічної і культурної дипломатії Міністерства закордонних справ Республіки Польща, була присвячена політиці пам’яті в Україні і Польщі й відбувалася напередодні розгляду в Сенаті (верхній палаті) польського парламенту проекту Постанови “Про 70-ту річницю різни поляків, вчиненої українськими націоналістами на Волині в 1943 р.” (первісна назва проекту).

Останні місяці ЗМІ двох країн чимало уваги приділяли підготовці й обговоренню проекту цієї постанови, ініційованої певними політичними і громадськими колами в Польщі. Його автори всю вину за трагічні події зіткнення двох рухів опору – українського і польського – на Волині та в Східній Галичині під час Другої світової війни покладали на українську сторону і звинувачували український національно-визвольний рух (в польській та російській версії – націоналістичний) у злочинах, що підпадають під визначення “етнічної чистки” та “геноциду”. Такий підхід, що ігнорував реальне суспільно-політичне тло давніх воєнних подій, викривляв процес українсько-польських відносин, боляче вдаряв по авторитету України та українців на міжнародній арені, робив неминучими міжнародні правові санкції проти України тощо. Стривожені таким розвитком подій польські та українські політики, вчені, громадські діячі активізували обмін думками з приводу ставлення до минулого та політики пам’яті в обох сусідніх країнах.

Треба відзначити, що форум був не єдиним майданчиком, на якому обговорювали проблеми українсько-польських відносин у роки останньої світової війни. Напередодні відкриття форуму, 19 червня 2013 р., у Польщі побувала з візитом делегація Громадського комітету примирення між народами, яку очолив перший Президент України Леонід Кравчук. До її складу входили секретар комітету Іван Васюник, вчені та громадські діячі Євген Сверстюк, Мирослав Маринович, історик Андрій Козицький. Делегація мала численні зустрічі й обговорення з найвищими керівниками Польської Республіки – Президентом Броніславом Коморовським, депутатами польського Сейму і Сенату. Підбиваючи підсумки візиту делегації на круглому столі, організованому Східним студіями Варшавського університету, Л. Кравчук висловив сподівання, що польські парламентарі звернуть увагу на двосторонні кроки, зроблені в політичних оцінках Волинських подій в 1997, 2003 і 2009 рр., які сприятимуть

подальшому розвитку співпраці двох сусідніх народів та держав в об'єднаній Європі. Гасло “Просимо вибачення і пробачаємо!” – найзваженіший християнський підхід до заліковування ран минулого обох сторін. Руйнування такого підходу, що спостерігаємо з боку окремих польських політиків і частини громадськості, може завдати величезної шкоди як Україні і Польщі, так і Європі в цілому.

У “тіні” суспільних дискусій з приводу Волині пройшов і “Форум Україна–Польща”. У ньому взяли участь понад 50 знаних в обох країнах політиків, вчених і журналістів.

Від України виступали народний депутат Микола Княжицький, публіцисти, експерти і громадські діячі Кость Бондаренко, Антін Борковський, В'ячеслав Брюховецький, Тарас Возняк, Володимир Кулик, Мирослав Маринович, Олег Медведєв, Микола Рябчук, Максим Стріха, Андрій Портнов, Василь Расевич, історики Володимир Баран, Владислав Верстюк, Тетяна Журженко, Леонід Зашкільняк, Георгій Касьянов, Володимир Маслійчук.

З польського боку активно виступали знані політики, вчені і громадські діячі, зокрема Александр Смоляр, голова Сенату Богдан Борусевич, директор Інституту національної пам'яті Лукаш Камінський, знані політики і послы польського парламенту Павел Залевський, Мирослав Чех, Анджей Олеховський, Гжегож Схетина, знані в Польщі та Україні дослідники українсько-польських взаємин Богуміла Бердиховська, Олександра Гнатюк, Гжегож Мотика, Рафал Внук, Анджей Новак та багато інших політологів, соціологів та антропологів.

Першого дня роботи форуму було розглянуто й обговорено тему політики ідентичності та пам'яті в сучасних Україні і Польщі. Про ситуацію в Україні розповів Максим Стріха. Українські учасники акцентували увагу на збереженні і функціонуванні у країні комплексу радянсько-російських міфів та стереотипів, котрі перешкоджають змінам суспільної свідомості й соціальної пам'яті її мешканців. Такий стан свідомості, зокрема й історичної, гальмує просування України до Європи, консервує погляди про ідентифікаційну “близькість” українців до росіян і білорусів. Цьому також сприяє непослідовна гуманітарна політика ідентифікації та пам'яті, яку проводили і проводять у незалежній країні її правлячі кола, підтримуючи під виглядом “соціальної стабільності” амбівалентність суспільної свідомості українців, в якій однаково уживаються як діячі українського відродження, так і радянські керівники. Відзначалося, що “радянськість” широко представлена в дискурсах політиків, топоніміці, пам'ятниках і святах, зразках політичного мислення представників низки політичних сил, зокрема і правлячої Партії регіонів.

Особливо гострим залишається питання ставлення до українського національно-визвольного руху та його радикальної складової, що була представлена в минулому ОУН і УПА. Більшість дискусантів з України і Польщі наголошували на надзвичайних обставинах, в яких опинився український національно-визвольний рух у роки Другої світової війни, коли його учасники були змушені провадити збройну боротьбу проти всіх окупантів українських земель і ворогів незалежності. Водночас, це не може виправдовувати тих жорстоких методів боротьби проти цивільного польського населення, яке мало місце в 1943–1944 рр. у західноукраїнських землях.

Польські учасники також наголошували, що труднощі з формуванням сучасної української ідентичності не повинні затемнювати “правду” про Волинську

трагедію, оскільки йдеться не про минуле, а про майбутнє, яке треба будувати на гуманістичних засадах загальнолюдських цінностей.

У підсумку дискусанти погодилися, по-перше, що практично жоден уряд не сформував “української” політики пам’яті в незалежній Україні, а всі вони продовжували ґрунтувати свої дії на радянських взірцях і під потужним впливом російських імперсько-колоніальних стереотипів та міфів; по-друге, гуманітарна політика й політика пам’яті повинна ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, які вимагають відверто говорити як про героїзм, так і про злочинні помилки в історичній ретроспективі.

Значно спокійніше обговорювали стан справ із політикою пам’яті в сучасній Польщі. Основну доповідь виголосив знаний польський історик Анджей Фрішке, який окреслив особливості формування і флуктуацій політики пам’яті в незалежній Польщі й відзначив її спрямованість на поширення стереотипу “жертви”, що виявляється як однобічність і полоноцентризм як в історії, так і в сучасності. Польські еліти в останні роки дещо відійшли від зразків, запропонованих польським антикомуністичним рухом, в основі яких лежала засада “зрозуміти іншого”. Наслідок – “пересунення акцентів” у бік польської прависи. Дискусія польських та українських експертів поточилася в напрямі пошуку відповідей на запитання про причини зміни ідеологічних і політичних акцентів польської політики ідентичності та пам’яті, які стали відчутними після 2000 р.

21 червня відбулися два круглі столи про підходи до пам’яті в Україні та відображення в ній сусідів. Вони, фактично, продовжили тематику попереднього дня і дали можливість українським учасникам висловити міркування щодо вказаних питань. У центрі виступів були Волинські події, хоча про них згадували переважно в асоціативній формі. Йшлося про причини змін у “напруженні” пам’яті, наголошувалося на штучності постійного повернення до складних моментів українсько-польських стосунків, їх політизації з боку певних політичних сил.

Зазначалося, що примирення і поєднання українців і поляків, яке сталося в 2003 р. у спільній заяві парламентів двох країн і виступах їх президентів на урочистостях із вшанування пам’яті жертв конфлікту на Волині, що відбулися в липні того ж року в Павлівці, – це добра підстава для взаєморозуміння і розвитку тісних відносин між двома сусідніми народами.

Під час дискусії стало відомо про схвалену Сенатом Польщі 20 червня 2013 р. постанову “Про 70-ту річницю Волинського злочину” (про це повідомив сам маршалок Сенату Богдан Борусевич), за яку проголосувало 55 сенаторів зі 100 (20 голосували проти і 10 утримались).

Текст постанови було “згладжено” до можливих меж, котрі б задовольняли польську комбатантсько-кресову громадськість і, разом, не спричинили міжнародних суперечностей. Основний акцент у ній зроблено на антипольській акції ОУН і УПА на Волині в 1943 р., яка, на думку творців документа, мала “характер етнічної чистки з елементами геноциду”. На відміну від проекту, у схваленій постанові немає згадки про “злочинність ОУН і УПА”, а також про польські підпільні формування, яким висловлювалася “вдячність” за захист польського населення від “українських терористів” (внаслідок такого “захисту” загинули десятки тисяч українців). Натомість були внесені рядки про відповідальність польських урядів

за антиукраїнську політику в міжвоєнний період і пошанування тих українців, які допомагали полякам у скрутну годину.

Учасники форуму не коментували цієї постанови Сенату РП, а концентрували увагу на тих політичних і свідомісних моментах, що сьогодні перешкоджають здійснювати курс на інтеграцію України в Європейський Союз. Критиці піддано сучасну гуманітарну політику правлячих кіл України, що прагнуть консервувати неясний і нестійкий стан амбівалентності українського суспільства та політики держави як всередині країни, так і назовні. З перспективи можливого підписання восени 2013 р. угоди про асоціацію України з ЄС, як зазначали учасники форуму, необхідно докласти велетенських зусиль, щоб така угода стала реальністю і нарешті визначила цивілізаційний вибір України.